

Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. *Sztuka w miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego; zamówienia, rynek, zastosowanie, Wilno 21-22 październik 2004 r.*

W dniach 21-22 października 2004 r. do Wilna przybyli naukowcy z Litwy, Białorusi i Polski, aby uczestniczyć w obradach międzynarodowej konferencji naukowej pt. *Sztuka w miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego; zamówienia, rynek, zastosowanie*. Organizatorami obrad byli: Instytut Kultury, Filozofii i Sztuki w Wilnie i Instytut Historii Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Wilnie. Otwarcia konferencji dokonała dr Aisté Paliušytė-Lugovojienč z Instytutu Kultury, Filozofii i Sztuki z Wilna.

Tematyka obrad koncentrowała się wokół zagadnień dotyczących zamówień na dzieła sztuki składanych przez różne grupy społeczne (władca, magnateria, szlachta, mieszczenie, instytucje kościelne) w miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego, kształtowania się rynku sztuki oraz funkcjonowania dzieł sztuki wśród społeczności miejskich Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Szeroko reprezentowana była problematyka sztuki w aspekcie religijnym. Dr Irena Vaišvilaitė (Uniwersytet Wileński) przedstawiła referat pt. *Wileński dom jezuitów w źródłach z XVI wieku*, w którym historia domu zakonnego w Wilnie została odtworzona na podstawie źródeł z archiwum jezuitów w Rzymie oraz relacji Józefa Jasińskiego, uczestnika wydarzeń związanych z przybyciem jezuitów do Wilna. Wileński dom jezuitów w XVI stuleciu był zamieszkiwany przez ponad 30 osób i mieścił pomieszczenia wykorzystywane przez kolegium i bibliotekę. W gmachu klasztornym znajdowała się również kaplica, której wnętrze zdobiły liczne obrazy. Klasztorny korytarz zdobiły mapy świata. Najstarsze dokumenty dotyczące wileńskiej placówki jezuitów pochodzą z lat 1536-1550, a ich treść poświadcza zakup przez Józefa Jasińskiego dwóch domów wraz z przylegającym gruntem. W r. 1568 budynki z przeznaczeniem na przyszłe kolegium jezuitów zakupił biskup wileński Walery Protasewicz. Pierwszy prowincjał jezuitów w Koronie i Litwie Franciszek Sunyer w 1570 r. przedstawił dom jezuitów jako usytuowany w dogodnym miejscu, w sąsiedztwie pałacu biskupiego. Obok domu znajdował się nieduży, ale ładny ogród. Budynek był zaopatrzony w wodę dostarczoną z miejskiego wodociągu oraz w system ogrzewania hypokaustycznego. Pomieszczenia mieszkalne były wygodne i słoneczne. Dom posiadał obszerne piwnice.

Dr Rūta Janonienė (Instytut Historii Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Wilnie) przedstawiła referat pt. *Matka Boska Sapieżyńska-opiekunka miasta Wilna w XVII-XVIII wieku*. Na podstawie ksiąg cudów (rękopiśmiennej i drukowanej) Autorka omówiła dzieje i znaczenie słynącego cudami oraz otaczanego kultem wizerunku Matki Bożej z wileńskiego kościoła św. Michała. Obraz został uznany za cu-

downy w 1670 r., a koronowany w 1750 r. Kult tego wizerunku był najbardziej rozpowszechniony w XVII wieku. „Matka Boska Świętomichalska” czczona była jako opiekunka Wilna, w sposób szczególny podczas pożarów i najazdów. Autorka również szczegółowo przedstawiła zdarzenia uznane za cudowne, dokonała analizy w aspekcie częstotliwości ich występowaniu oraz kręgu osób doznających cudów. Zmniejszenie się popularności tego wizerunku było związane z rozpowszechniającym się w XVIII stuleciu kultem obrazów Matki Boskiej Trockiej i Ostrobramskiej.

Auksė Kaladinskaitė (Instytut Kultury, Filozofii i Sztuki w Wilnie) wygłosiła referat pt. *Komisje artystyczne bractw religijnych w Wilnie w XVIII wieku*, w którym przybliżyła działalność wileńskich bractw religijnych w aspekcie zaangażowania tych stowarzyszeń w życie artystyczne. Spośród około 40 bractw funkcjonujących w Wilnie w XVIII wieku do elitarnych zaliczały się bractwa przy kościołach św. Kazimierza i św. Jana, które zrzeszały wiernych związanych z władzami miejskimi. Członkowie bractw najczęściej byli fundatorami ołtarzy i kaplic. Przy dziełach zamówionych i ufundowanych przez bractwa nierzadko byli zatrudniani wyśmienici artyści, m.in. Józef Jermaszewski, Szymon Wróblewski, architekt Jan Krzysztof Glaubitz.

Dr Ewa Żakowska (Muzeum Narodowe w Warszawie) przedstawiła referat pt. *Grafika religijna w Wilnie w połowie XVIII wieku*, w którym na podstawie wielu źródeł ikonograficznych omówiła warsztaty i treść ilustracji spotykanych najczęściej w obiegu ówczesnych kręgów informacji.

Dwa referaty dotyczyły sztuki Cerkwi unickiej. Tematyka sztuki Kościołów Wschodnich dla naukowców Litwy i Białorusi okazała się nowatorska, ponieważ w tamtejszych środowiskach nie ma badaczy zajmujących się tą problematyką. Dr Dorota Wereda (Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach) omówiła *Fundacje cerkiewne w miastach województwa brzeskiego w XVIII wieku*. Przedstawione zostało budownictwo cerkiewne miast województwa brzesko-litewskiego w XVIII wieku, zarówno architektura drewniana jak i murowana. Wyposażenie wnętrza zostało zaprezentowane w związku z tzw. prawem patronatu, wynikającym z prawa własności. Przeprowadzona została analiza i tendencje zmian architektury wynikające z procesów asymilacji kultury kręgu łacińskiego oraz zaangażowanie w funkcjonowanie parafii cerkiewnych rodów Sapiehów i Radziwiłłów. Paweł Sygowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski) zaprezentował referat pt. *Cerkwie unickie w miastach dekanatu brastawskiego w archidiecezji połockiej w świetle wizytacji generalnej z lat 1789-1790*, w którym omówił architekturę cerkiewną tamtejszych terenów, zwracając uwagę na niespotykaną popularność cerkwi dwuwieżowych. Źródeł tych trendów architektonicznych należy doszukiwać się w wpływie architektury bazylikańskiej.

Kilka referatów dotyczyło sztuki miasta Wilna. Biruté Ruta Vitkauskienė (Akademia Sztuk Pięknych w Wilnie) omówiła *Zlecenia króla Zygmunta II Wazy na wileńskim Zamku Dolnym*. Przeprowadzone w archiwach Krakowa i Warszawy kwerendy doprowadziły Autorkę do stwierdzenia, że przebudowa Dolnego Zamku była związana z budową nowej kaplicy św. Kazimierza w południowo-wschodniej

części katedry. Idea łącznika pomiędzy kaplicą i pałacem, którego przylegające do katedry zachodnie skrzydło było przeznaczone na apartamenty królewskie, powstała pod wpływem podobnych rozwiązań realizowanych przez pobożnych władców katolickiej Europy.

Dr Mindaugas Paknys (Instytut Kultury, Filozofii i Sztuki w Wilnie) przedstawił referat pt. *Kamieniarze w Wilnie do połowy XVII wieku*. Najstarsze rzeźby kamienne z terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego, pochodzące z połowy XVI wieku (nagrobki Wojciecha Gasztołda, Elżbiety Habsburżanki-żony Zygmunta Augusta, Barbary Radziwiłłówny, biskupa wileńskiego Waleriana Protasewicza), zostały wykonane poza Wilnem, co wynikało przede wszystkim z braku w pobliżu złóż surowca. Pierwsi rzeźbiarze w kamieniu zaczęli pracować w Wilnie w XVII wieku. Znajdujący zatrudnienie najczęściej na królewskim zamku artyści przybyli po pożarze miasta w 1610 r. Do swoich dzieł wykorzystywali przede wszystkim marmur gotlandzki. Najbardziej znanym był Konstantyn Tencella, któremu przypisuje się nagrobki Samuela Pacy w katedrze i Barbary Tyszkiewiczowej w cerkwi Św. Trójcy.

Dr Lina Balaišytė (Instytut Kultury, Filozofii i Sztuki w Wilnie) zaprezentowała wystąpienie pt. *Wymagania wobec dzieł artystów w Wilnie w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*. Spośród tworzących w Wilnie na przestrzeni dwóch stuleci około 150 artystów zdecydowaną większość stanowili malarze-około 80. Wielu wyśmienitych artystów, oprócz dzieł wielkiej rangi, zajmowało się twórczością użytkową: malowaniem na zamówienie obrazów o treści religijnej, tworzeniem ekslibrisów dla prywatnych i klasztornych bibliotek, a nawet produkcją kart do gry (J. Perli).

Kilka wystąpień dotyczyło wpływów i kontaktów z sztuką europejską. Auśra Baniulytė (Uniwersytet Witolda w Kownie) omówiła *Wzajemne relacje sztuki włoskiej rodziny Paców w drugiej połowie XVII wieku i sztuki w miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Kilka referatów dotyczyło zaangażowania w życie artystyczne przedstawicieli rodów magnackich. Dr Aleksandr Jaroszewicz (Państwowe Muzeum Sztuki Białorusi, Mińsk) przedstawił referat pt. *Wpływu Kazimierza Leona Sapiehy na rzeźbę ołtarzową w Wielkim Księstwie Litewskim; artyści krakowscy i lokalni*. Olga Bazenova (Państwowy Uniwersytet Białoruski w Mińsku) omówiła *Relacje między artystami a ich patronami; Nieśwież Radziwiłłów w XVIII wieku*. Autorka dokonała analizy składu osobowego zatrudnionych na dworze Radziwiłłów architektów, malarzy, snycerzy, rzeźbiarzy. Przedstawiła zasady wynagrodzenia na podstawie zawieranych kontraktów pomiędzy Radziwiłłami i artystami. Warunki umowy zobowiązywały mecenasa, oprócz wynagrodzenia finansowego, także do zapewnienia produktów spożywczych. Na czas jednego roku artyści otrzymywali: beczkę jęczmienia, gryki, grochu, 1 tuszę wieprzową, produkty mleczne: 4 garnce masła, 30 sztuk serów, 12 garnców soli, 3 korce żytniej mąki, 1 korzec mąki pszennej, 6 beczek owsa. W skład uposażenia artystów wchodziły także tkaniny na odzież i obuwie. Na dworze Radziwiłłów funkcjonował cechowy system pracy.

Każdy z artystów pracujących dla księcia miał obowiązek przekazać umiejętność kunsztu przynajmniej dwom uczniom.

Artystów i sztuki poszczególnych miast Wielkiego Księstwa Litewskiego dotyczyły referaty Zmicera Jackiewicza (Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku) pt. *Funkcje sztuki w Mohylewie w XVII-XVIII wieku* oraz Jurija Piskuna (Białoruska Państwowa Akademia Sztuki w Mińsku) pt. *Artyści i rzemieślnicy w Słucku w XVII-XVIII wieku: status socjalny i wpływ na rozwój kulturalny*.

Obradom towarzyszyły burzliwe dyskusje. Ciekawe rezultaty przyniosła konfrontacja specjalistów różnych specjalności: historyków, historyków sztuki i polonistów. Teksty referatów zostaną opublikowane przez wydawnictwo Instytutu Kultury, Filozofii i Sztuki w Wilnie w serii „Studia nad historią sztuki”. Obrady stworzyły możliwość konfrontacji naukowców z wielu środowisk. Bariery językowe nie okazały się przeszkodą; językiem oficjalnych zaproszeń, zgodnie z duchem czasów, był angielski, ale w kularach najczęściej rozbrzmiewał język polski, którego znajomość jest niezbędna dla studiowania źródeł historii Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Dorota Wereda
(Akademia Podlaska w Siedlcach)